

นัยของ “จัมก้อง” สังคุตบรรณาการ ไปยังจันไบสมัยต้นรัตนโกสินทร์

Erika Masuda
University of Tokyo

ความนำ

การค้าทางทะเลในระบบบรรณาการกับจีนของสยามเริ่มต้นในคริสต์ศตวรรษที่ 13 จนกระทั่งสิ้นสุดลงในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในช่วงเวลาอันสIAMlongสัมภพน์จะมีการส่งคัดแหน่งไปจีนอย่างสม่ำเสมอ การส่งคัดแหน่งนี้ได้รับการอธิบายว่าเพื่อสาเหตุทางการค้ากับจีนเป็นเป็นสำคัญ สำหรับสยามการค้ากับต่างประเทศการทำภายในได้การผูกขาดของพระคลังข้างที่โดยที่จังหวัดจีนเป็นผู้เดินเรือและเป็นตัวแทนการค้าในจีน หลังจากการค้ากับชาวตะวันตกในสยามเลื่อมโรมในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 แล้ว การค้าทางทะเลระหว่างสยามกับจีนก็เริ่มเจริญขึ้นโดยเฉพาะชาวจีนที่อยู่ในสยามเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และเมื่อการค้าสำเภาระหว่างสยามกับจีนคึกคักขึ้นอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 กับต้นศตวรรษที่ 19 บทบาทของชาวจีนอพยพต่อเศรษฐกิจของสยามก็ทวีความสำคัญขึ้นด้วยเช่นกัน จนกระทั่งสยามยุติการส่งคัดแหน่งในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 เนื่องจากการค้ากับจีนภายในได้ระบบบรรณาการนั้นไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป

เพรสสยามสามารถแสวงหากำไรภายใต้เงื่อนไขของการค้าเสรีหลังจากสนธิสัญญาณกิง ในปี ค.ศ. 1842

งานศึกษาที่เกี่ยวกับความล้มเหลวของสยามกับจีนในช่วงก่อนสมัยใหม่นั้นมักจะอธิบายว่าสยามในยุคนั้นมองความล้มเหลวของจีนเป็นเพียงแค่กิจการค้าและไม่ค่อยสนใจยั่งยืนสำคัญทางการคัดแหน่ง¹ แต่ทั้งนี้ควรตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า คำอธิบายเหล่านี้อ้างอิงอยู่บนเอกสารซึ่งถูกเขียนขึ้นหลังจากสยามยุติการส่งคุตบรรณาการไปยังจีนในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สยามเริ่มตระหนักรู้การส่งคุตบรรณาการนั้นไม่เหมาะสมกับสถานะของรัฐอิสระ และไม่ให้ความสำคัญเหมือนครั้งที่การค้าสำเภาอย่างคงรุ่งเรืองอยู่

¹ Sarasin Viraphol (1977) *Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652–1853*. Cambridge: Harvard University Press, Suebsaeang Promboon (1977) *Sino-Siamese Tributary Relations, 1282–1835*. Ph.D.Thesis, Wisconsin University.

แม้ว่ากิจการบางคนจะเคยพิจารณาถึงอิทธิพลของจีนในด้านวัฒนธรรมอย่างเช่นวรรณคดีและสถาปัตยกรรมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์² แต่ความล้มเหลวนี้ ระหว่างการค้าสำเนาภัยการได้รับผลกระทบนั้นต้องการคำอธิบายต่อไป ผู้เขียนคิดว่าผู้ควบคุมการค้าม่องการส่งทุตบรรณาการเป็นช่องทางสำคัญในการรับวัฒนธรรมจีน และไม่ควรมองข้ามว่ากษัตริย์สยาม 4 พระองค์แห่งราชวงศ์จักรีได้ออกคำรับรองจากจักรพรรดิจีนเมื่อครั้งที่ทรงขึ้นครองราชสมบัติด้วย ถึงแม้สยามจะไม่เคยพิจารณาตัวเองในฐานะเมืองขึ้นของจีนก็ตาม ฉะนั้นการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของการส่งทุตบรรณาการในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ยังคงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณา กันต่อไป

ในบทความนี้ผู้เขียนจะสำรวจการติดต่อกับจีนในนัยด้านวัฒนธรรมและการเมืองในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และบริบทของการยุติการส่งทุตบรรณาการไปยังจีนโดยใช้คำให้การของทุตไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 เป็นหลักฐาน

ทุตไทยที่ไปจิ้มก่องครั้งสุดท้าย ในปี ค.ศ. 1851-1854

ก่อนอื่นจะพิจารณาถึงบริบทเมืองสยามยุติบรรณาการ “จิ้มก่อง” ส่งทุตบรรณาการ เป็นที่ยอมรับว่าการค้าสำเนาภัยระหว่างสยามกับจีนเริ่มสืบมลงในช่วงทศวรรษ ค.ศ. 1830 ในสมัยรัชกาลที่ 3 จักรพรรดิจีนทรงประกาศให้สยามส่งคณะทุตไปปักกิ่ง 4 ปี แทนที่จะส่งทุกๆ 3 ปี แต่แม่หลังจากได้ประกาศแล้วสยามยังคงส่งทุตในปี ค.ศ. 1840, 1841 และ 1843 ตามลำดับ ในหลักฐานจีน ชั้นหนึ่งได้บรรยายไว้ว่าจีนได้ต้อนรับคณะทุตเหล่านี้ ด้วยเหตุว่าประกาศซึ่งจะให้จัดทุตไปปักกิ่ง 4 ปี ยังไม่ถึงกษัตริย์สยาม³ หลักฐานชิ้นเดียวกันแสดงให้เห็นว่า จักรพรรดิจีนพระราชทานพระราชทานพระราชทานที่ทรงประกาศเพื่อให้สยามปฏิบัติตามข้อกำหนดในปี ค.ศ. 1839 จาก

คำให้การของทุตสยามในปี ค.ศ. 1843 จะเห็นได้ว่า ข้อความของพระราชทานฉบับนี้ได้ไปถึงยังรัชกาลที่ 3 แล้วแต่ผู้เขียนของคำให้การเขียนเป็นเรื่องของริวากิว

‘กรุง (พระมหานครครึ่งธนู) เมืองลิวิชิว 2 เมือง 3 ปีมา ก้องครั้ง 1 พระเจ้ากรุงปักกิ่ง มีพระราชทาน ‘ไปว่า 3 ปีมา ก้องครั้ง 1 นั้นหนทางไกลกันดาร ยกจะไปปะมาให้เลื่อนออกไป 4 ปีจึงให้มา ก้องครั้ง 1 เมืองลิวิชิวไม่ยอมมีพระราชทาน ตอบมาว่าซึ่งจะให้เลื่อนไป 4 ปีจึงให้มา ก้องนั้นเป็นธรรมเนียม เคยมา ก้อง 3 ปีครั้ง 1 บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขจะเลื่อนไป 4 ปีนั้นบ้านเมืองจะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้ จะขอมา ก้องตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน พระเจ้ากรุงปักกิ่ง กิยอมให้มา ก้องตามเดิม’⁴

หลังจากปี ค.ศ. 1843 สยามส่งทุตอีกในปี ค.ศ. 1848 ซึ่งเป็นทุตชุดสุดท้ายในสมัยรัชกาลที่ 3 งานศึกษาส่วนใหญ่มักจะอธิบายว่าช่วงระหว่าง 5 ปี ตั้งแต่ปี

² มัลลิกา เรืองระพี (2518) บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคมและศิลปกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์มหบัญชิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. นิธิ เอียวรุ่งค์ (2522) “วัฒนธรรมกระถุงพี กับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์” ปักໄກແລະໃນເຊົວ, Reynolds, Craig J. (1996) “Tycoons and Warlords: Modern Thai Social Formations and Chinese, Historical Romance” in *Sojourners and Settlers: Histories of Southeast Asia and the Chinese*, edited by Anthony Reid, Yoshikawa, Toshiharu (1991) “The Developments of Chinese Culture within the Urban Formation of Nineteenth-Century Bangkok”. *The Formation of urban Civilization in Southeast Asia*, edited by Yoshihiro Tsubouchi, Center of Southeast Asian Studies, Kyoto University.

³ Ta-Ch'ing li-ch'ao shih-lu (Veritable Records of Successive reigns of the Ch'ing Dynasty), vol. 395.

⁴ “คำให้การทุตเรื่องจ่าทุตพระราชทานฉบับนี้ได้ไปกรุงปักกิ่ง จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)” (2521) แหล่งงานประวัติศาสตร์ ปีที่ 14 เล่ม 1 หน้า 88-109, หน้า 94.

ค.ศ. 1843 จนถึง 1848 นั้นเป็นช่วงแห่งการเสื่อมลงของ การค้าสำเนาของสยาม แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานเพียงพอ ที่จะสรุปว่าแท้ที่จริงแล้ว สยามเพียงแต่ปฏิบัติตามข้อ กำหนดซึ่งประกาศในปี ค.ศ. 1839 เท่านั้น

หลังจากเจนแพสซาร์มผู้นัดการค้าในระบบบรรณา- กการที่กว้างด้ึงก็เริ่มสูญเสียสถานภาพพิเศษ ซึ่งเป็น เหตุให้สยามได้เปลี่ยนการค้าสำเนาในระบบบรรณาการ มาสู่การค้าเสรีโดยใช้เรือแบบตะวันตก การค้าทางทะเล ของสยามเองนั้นยังคงเจริญไปอยู่ตามที่ Hong Lysa กล่าวไว้ว่าการส่งออกของสยามมีปริมาณมากขึ้นหลังจาก ปี ค.ศ. 1819 ซึ่งเป็นปีที่อังกฤษก่อตั้งสิงคโปร์ให้เป็นศูนย์ กลางการค้าของตน⁵

เป็นที่น่าสังเกตว่าในปี ค.ศ. 1851 เมื่อรัชกาลที่ 3 เสด็จสำรวจสภากาชาดค้าสำเนาระหว่างสยามกับจีน ก็เริ่มเสื่อมลงแล้ว แต่ในปีเดียวกันรัชกาลที่ 4 ทรง ปฏิบัติตามราชประเพณีเดิมในการส่งพระราชสาสน์ไปยัง จักรพรรดิจีนเพื่อร่วมในพิธีไว้อาลัยของจักรพรรดิ เทากวงและแจ้งข่าวการสำรวจของรัชกาลที่ 3 กับการ ขึ้นครองราชย์ของพระองค์ คณะทูตครั้งนั้นต้องรออยู่ ที่กว้างด้วย และหลังจากนั้น 3 เดือนจีนได้อขอให้ทูตสยาม เดินทางกลับกรุงเทพฯ ก่อน เพราะจีนยังไม่พร้อมที่จะรับ ทูตเนื่องจากอยู่ในช่วงของการไว้ทุกข์ จนนั้นรัชกาลที่ 4 จึงทรงแต่งคณะทูตใหม่ในปีรุ่งขึ้นและทรงส่งไปปักกิ่ง โดยผ่านทางกว้างด้วย

ในส่วนต่อไปนี้จะพิจารณาถึงลักษณะพิเศษของ บันทึกของทูตสยาม

ความสนใจของทูตสยามในจีน

สารลิน วีระพลกล่าวว่า ในช่วงทศวรรษ ค.ศ. 1830 สยามให้ความสำคัญกับพิธีบรรณาการน้อยกว่าช่วง ก่อนหน้านั้น โดยอ้างหลักฐานของผู้สังเกตการณ์ ชาวตะวันตกที่กล่าวถึงความกรังง่าวงปลาของในบ้าน

พากทูตสยามที่กว้างด้วย⁶ แต่จากคำให้การของทูตในปี ค.ศ. 1851 จะเห็นได้ว่าไม่ได้เป็นเช่นนั้น คณะทูตยังคง ให้ความสำคัญกับพิธีการทางการทูตและพิธีต่างๆ เท็น ได้จากการที่คณะทูตสยามได้อธิบายถึงพิธีการรับรอง ทางการทูตที่ปักกิ่งและกว้างด้วยว่าอย่างละเอียด น่า สังเกตว่าทูตสยามในสมัยรัชการที่ 4 ยังคงให้ความ สำคัญเป็นอย่างมากกับพิธีการทั้งดงาม ในปี ค.ศ. 1853 จีนให้คณะทูตสยามเข้าเฝ้าในพระที่นั่งครึ่งกึก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

‘ขุนนางจีนนำทูตานุทูตไทยไปพักค oy เฝ้าอยู่ที่ พระชalem ริมพระที่นั่ง “ครึ่งกึก” เมื่อันหน้า พระมหาปราสาททูตานุทูตพักอยู่ที่หน้าชalem นั้น ได้เห็นเจ้าพนักงานจีนกำลังทำพลับพลายกสองหลัง หน้าพระที่นั่งครึ่งกึก... ที่ชalem หน้าพระที่นั่งครึ่ง กึกนั้นมีทูตานุทูตต่างประเทศไปคอยเฝ้าอยู่ด้วย กันถึง 6 ประเทศ คือ ทูตสยาม, ทูตลิวชิว, ทูต คุลีค, ทูตเกาหลี, ทูตเกาหลี, ทูตจุกสี, ทูตสูสี รวม 6 เมืองด้วยกันต่างชาติจะคอยเฝ้า ครั้นเวลา บ่าย 4 โมงพลับพลาแล้วมีขุนนางเจ้าพนักงานจีน มากำกับทูตทั้ง 6 ชาติ และสมเด็จพระเจ้ากรุง บักกิ่งเสด็จทรงพระเที่ยวงเมืองดังว่าครั้งก่อนนั้น มีคนหาม 16 คน มีขุนนางนายทหารเดินถืออาวุธ ต่างๆ แห่น้ำพระเกี้ยวร้อยคน มีขุนนางนายทหาร รักษาระองค์เดินตามเสด็จ 50 คน เมื่อพระเกี้ยว ถึงที่เกยหันพาลับพลา จึงเสด็จขึ้นทรงประทับ พระเก้าอี้ทองคำประดับพลอยทับทิม... ขณะนั้น ขันทียกโต๊ะสีเทาทำด้วยไม้หุ้มทองคำเข้าไปตั้ง หน้าพระที่นั่ง และขันทีเชิญพระกาหองค์การออก

⁵ Hong, Lysa (1984) *Thailand in the Nineteenth century*. Singapore: institute of Southeast Asian studies, p. 52.

⁶ Sarasin (1977), p. 231.

สุรากับภาครองก้าวยทำด้วยทองคำไปตั้งบนโต๊ะ และคุกเข่าลงถวายบังคมแล้วถอยออกมายืนอยู่ตามตัวแห่ง สมเด็จพระเจ้ากรุงปักกิ่งมีรับสั่งให้ให้ขุนนางมานำทูตเข้าไปเฝ้าที่ประทับหน้าพลับพลาทีละเมือง...แล้วจึงรับสั่งให้ให้ขุนนางแลเข้าที่ออกมายาทูตสยามเข้าไปเฝ้า ทูต 4 คนล่าม 2 คนเหมือนกันทุกเมือง ราชทูตอุปทูตตรีทูตบันลือสยามคุกเข่าลงถวายบังคมเฝ้าดังนี้ ราชทูตอุปทูตตรีทูตบันลือสยามคุกเข่าลงถวายบังคม แล้วรับพระราชทานดีมาน้ำสรุทีละคนเหมือนราชทูตเก่าหลีเมื่อกันนั้น เมื่อราชทูตสยามเข้าไปคุกเข่าเฝ้านั้นจึงมีรับสั่งว่า “ทูตกลับเข้าไปกรุงสยามให้กราบทูลพระเจ้ากรุงสยามว่า ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามมีความรักใคร่นับถือกรุงปักกิ่งมาช้านานหลายร้อยปี ไม่ตรีเสมอตันแสมอปลายนั้นขอบใจหนักหนา” ทูตสยามก็คุกเข่าลงแล้วหมอบกราบทูลถวายบังคมสามครั้ง แล้วก็ลุกขึ้นยืนเดินถอยหลังออกมายืนอยู่ที่เคียงยืนเฝ้านั้น⁷

นอกจากนี้ยังมีข้อความอีกหลายส่วนที่กล่าวถึงพิธีและการรับรองทางการทูต รวมทั้งของพระราชทานจากจักรพรรดิไม่ว่าจะเป็นที่ปักกิ่งและกรุงตุ้งหรือที่เมืองอินๆ ในลั่นทางด้วย ลักษณะเดียวกันนี้จะเห็นได้ในคำให้การของทูตในปี ค.ศ. 1843

ดังเช่น วินิจฉกุลซึ่งให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของการแลกเปลี่ยนบรรณาการในระบบความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนสมัยใหม่ โดยตั้งข้อสังเกตว่าหลักฐานสยามที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกบันทึกถึงรายละเอียดของของขวัญที่ให้และได้รับ⁸ แม้ว่าท่าทีของสยามต่อระบบบรรณาการแบบเก่าไม่ได้เปลี่ยนแบบพลิกฝ่ามือ แต่ขณะที่สยามเผชิญหน้ากับความวุ่นวายทางการเมืองของจีนในช่วงทศวรรษ ค.ศ. 1850 นั้นก็เริ่มตระหนักรึ่งความล้าสมัยของระบบบรรณาการเมื่อเปรียบเทียบกับชาติตะวันตก

ขบดใต้เพงและคำแนะนำของ จ่อหัน นาวริง

โดยปกติคณะทูตสยามซึ่งออกจากรุ่งเทพฯ จะเดินทางไปถึงกรุงตุ้งในเดือนมิถุนายน หลังจากพักอยู่ที่กรุงตุ้งประมาณ 4-5 เดือนแล้วคณะทูตจึงเริ่มเดินทางและไปถึงกรุงปักกิ่งในเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นเดือนที่ทูตต่างชาติมาร่วมพิธีขึ้นปีใหม่ในพระราชนอง หลังจากนั้น 1 หรือ 2 เดือนทูตจะเดินทางลงไปกรุงตุ้งโดยใช้เวลาประมาณ 3 เดือน อยู่ที่กรุงตุ้งครึ่งเดือนแล้วคณะทูตจึงกลับถึงกรุงเทพฯ ในเดือนธันวาคม แต่ว่าการเดินทางจากปักกิ่งจนถึงกรุงตุ้งของคณะทูตในปี ค.ศ. 1852 นั้นต้องใช้เวลากว่า 10 เดือน เนื่องจากถูกขับรถໄຕ้เพงปล้นสะدمและสังหารล่ามจีนตายในจังหวัดเหอหนาน⁹

ในขณะกำลังเดินทางกลับสู่กรุงเทพฯ คณะทูตwareพักที่ซี่อง Kong เป็นเวลา 5 วัน ในช่วงนั้นคณะทูตได้รับการเชิญจากจ่อหัน นาวริงซึ่งเป็นผู้ว่าราชการย่อง กด้วยเหตุว่าจ่อหัน นาวริงอย่างทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดเหอหนาน ในขณะเดียวกันนาวริงได้ให้คำแนะนำแก่ทูตไทยว่า

ให้กราบทูลพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยามว่า กรุงสยามทุกวันนี้เป็นบ้านเมืองใหญ่กว่าแต่ก่อน มีอำนาจเสมอองคุณพรั่งเศสและอิริยาบถแล้ว ไม่ควรจะไปก่อจีน ครั้งนี้ไทยได้ที่มีเหตุไม่ควรจะไปอีกเลย¹⁰

⁷ “ระยะทางราชทูตไทยไปกรุงปักกิ่งประเทศจีน” (1974) คณะกรรมการประวัติศาสตร์ ปีที่ 8 เล่ม 1-3 หน้า 16-44, หน้า 25-26.

⁸ Thongchai Winichakul (1994) *Siam Mapped*. Honolulu, University of Hawaii Press. p. 87.

⁹ “ระยะทาง...” หน้า 37-39. Gong-zhong-dang (Imperial document) No. 004399 June 29 3rd year of Xian Feng. The National Palace Museum, Taipei.

¹⁰ “ระยะทาง...” หน้า 44.

ทั้งนี้ควรจะได้พิจารณาถึงบุคคลที่ได้จัดการพับปะครั้งนี้ขึ้น ซึ่งจากหลักฐานยังไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องมากนัก สิ่งที่น่าสังเกตคือการริบกับคณะผู้แทนที่มีช่วง บุนนาค ซึ่งเป็นสมุทพระกาฬาโรมที่แต่งเรื่องของคณะทูตในปี ค.ศ. 1852 กล่าวถึงคำแนะนำนี้หรือไม่ เมื่อการเจรจาเกี่ยวกับสนธิสัญญาบางริบในเดือนเมษายนปี ค.ศ. 1855

ก่อนที่จะได้พับบาริบ คณะทูตได้มีโอกาสที่จะเทียบฐานะของสยามกับฝรั่งเศส เมื่อทางปักกิ่งได้เชิญคณะทูตร่วมพิธีการต้อนรับคณะทูตฝรั่งเศส ในครั้งแรกทูตสยามได้ปฏิเสธโดยอ้างว่าได้เคยเห็นคณะทูตฝรั่งเศสที่สยามแล้วและอยากกลับไปกรุงเทพฯ โดยเร็วแต่ทางปักกิ่งไม่อนุญาตให้คณะทูตออกเดินทางไปกว้างตุ้ง ด้วยเหตุว่าเมืองเล็กน้อยอย่างสยามควรจะต้องรอให้ลิ้นธูรเมืองใหญ่ก่อน คณะทูตสยามจึงต้องด้อยคณะทูตฝรั่งเศสกว่าหนึ่งเดือนโดยไม่เต็มใจ เมื่อร่วมพิธีการรับรองคณะทูตฝรั่งเศสกับทูตที่มาจาก 5 แห่ง อีนๆ ที่ได้เข้าเฝ้าในพระที่นั่งคริรังกิกด้วยกัน มีเพียงคณะทูตฝรั่งเศสเท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปข้างในพระที่นั่งได้กิมฐุ์ยี เจ้าพนักงานให้เหตุผลว่า

‘พำนกหำนหั้ง 6 เมืองนี้เข้าไปดูในพระมหาปราสาทไม่ได้ด้วยท่านเป็นราชทูตเมืองเล็กน้อย จะเข้าเฝ้าในพระมหาปราสาทไม่ได้ ต้องเฝ้าที่หน้าพลับพลา เมื่อฉันเมื่อมาเฝ้าแต่ก่อนๆ...เฝ้าได้แต่ทูตประเทศใหญ่ คืออังกฤษกับฝรั่งเศส เป็นต้น...เมื่อเฝ้าก็เฝ้าตามธรรมเนียมเหมือนประทีราชนของกรุงปักกิ่ง’¹¹

คำให้การของทูตสยามทั้งปี ค.ศ. 1853 และ 1852 ให้ความสำคัญอย่างมากกับพิธีการต้อนรับของทางปักกิ่งโดยเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ อย่างเช่น เกาหลีหรือพม่าว่าได้รับการต้อนรับอย่างไร ในครั้งนั้น

คณะทูตไทยไม่ได้สังเกตเห็นความแตกต่างมากนัก แต่จากหลักฐานต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่าทูตสยามตระหนักร่วมกับสยามนั้นได้รับความสำคัญอย่างมากว่าฝรั่งเศสในการเข้าร่วมพิธี

‘ราชทูตสยามได้เห็นจีนรับรองราชทูตฝรั่งเศสยิ่งกว่าทูตไทยหลายสิบเท่า’¹²

คณะทูตที่ออกจากกรุงเทพฯ เดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคมในปี ค.ศ. 1852 ในที่สุดกลับมาถึงกรุงเทพฯ วันที่ 18 เมษายน ในปี ค.ศ. 1854 ในวันรุ่งขึ้นคณะทูตเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกราบบังคมทูลขอความตามที่โปรดฯ ให้ประกาศเสร็จสิ้น หลังจากวันนั้นหนึ่งปีสยามได้ทำสนธิสัญญาเบาริบกับอังกฤษ ซึ่งเป็นการเปิดการค้าเสรี

ประกาศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ค.ศ. 1868 และนัยของจิมก้อชที่ ‘ถูกตะลุย’

หลักจากทูตในปี ค.ศ. 1852 กลับเมืองไทยแล้ว จีนเตือนให้ไทยส่งคณะทูตบรรณาการในปี ค.ศ. 1862 และ 1865 รัชกาลที่ 5 ทรงให้คำตอบกับจีนในปี ค.ศ. 1881 ว่าจะทรงยกเลิกประเพณีจิมก้องอย่างเป็นทางการ สยามได้ถ่วงเวลาที่จะตัดสินใจด้วยเหตุผลว่าสถานการณ์ทางการเมืองในจีนไม่สงบ ช่วงเวลา 26 ปีนี้ถูกตีความโดยนักประวัติศาสตร์ว่าเป็นช่วงเวลาของการปรับปรุงวิธีการทำงานการทูตให้เป็นแบบตะวันตก

ประกาศแรกคือประกาศของรัชกาลที่ 4 ที่ออกในปี ค.ศ. 1868 ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์สยามกับจีนแบบ

¹¹ “ระยะทาง...” หน้า 31-32

¹² “ระยะทาง...” หน้า 32

บรรณาการ ประกาศนี้ออกให้แก่กงสุลสยามที่อยู่ต่างประเทศกับกงสุลต่างประเทศที่อยู่สยาม ข้อความในประกาศนี้สรุปได้ว่า ตั้งแต่สมัยโบราณความสัมพันธ์สยามกับจีนถูกบิดเบือนว่าอยู่ใต้บังคับบัญชาของจักรพรรดิจีนโดยผู้ค้าจีนที่เป็นตัวกลางระหว่าง 2 ประเทศ กษัตริย์สยามไม่เคยทราบนักถึงข้อเท็จจริงนี้เลย เนื่องจากความโง่และอ่านหนังสือจีนไม่ออก สยามไม่เคยมองตัวเองเป็นเมืองชั้นของจีน การส่งทูตบรรณาการโดยสมัครใจนั้น เพราะมีกำไรจากการค้ามาก และขออภัยติประเพณีที่นำขายหน้านี้¹³

ธงชัย วินิจฉัยกุลกล่าวว่าประกาศในปี ค.ศ. 1868 นั้นมีอิทธิพลต่อนักประวัติศาสตร์ไทยในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์สยามกับจีนก่อนสมัยใหม่¹⁴ นักประวัติศาสตร์ไทยมักจะติดว่ากษัตริย์สยามส่งคณะทูตบรรณาการเพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางการค้าให้ราบรื่น เนื่องจากประกาศของรัชกาลที่ 4 ถูกเขียนจากจุดที่มองการส่งทูตบรรณาการเป็นลิ่งที่ล้าสมัยและต้องยกเลิก เพราะฉะนั้นการติดต่อกับจีนในด้านวัฒนธรรมและการเมืองจึงมักถูกกล่าวหา ในส่วนต่อไปนี้จะทันมาสำรวจที่ขาดหายไปจากการส่งทูตบรรณาการ

นัยของจิ้งก่อซึ่งในด้านวัฒนธรรม และการเมือง

รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระบรมราชโธินายในประกาศของปี ค.ศ. 1868 ว่าพระราชสำนักของกษัตริย์สยามถูกลามจีนแปลงให้เป็นที่

‘ครอบอัชญาลัยพากจีนปักกิ่ง’¹⁵

และ

‘จีนกวางตุ้งดูหมิ่นดูแคลนมีหนังสือมาสั่งให้ไป ก้อง คือให้ไปอ่อนน้อม’¹⁶

แต่สยามไม่เคยทราบนักถึงข้อเท็จจริงเหล่านี้เนื่องจากล่ามจีนปักกิ่ง รัชกาลที่ 4 ทรงอธิบายด้วยว่า พระราชสำนักของจักรพรรดิจีนที่มองสยามเป็นเมืองชั้นของตัวเองก็ถูกฟ้องค้าจีนที่กว้างตุ้งแปลงตามที่ชอบของทางสยามด้วยเห็นแก่

เมื่อเปรียบเทียบพระราชสำนักในจำนวนสยามกับจีนแล้ว แสดงให้เห็นว่าพระบรมราชโธินายของรัชกาลที่ 4 นั้นตรงกับความจริงที่ว่าการบิดเบือนเกิดขึ้นเมื่อสยามต้องการแสดงฐานะเท่าเทียมกับจีน และจีนยืนกรานความสัมพันธ์ระบบบรรณาการในลักษณะของเมืองชั้น

แต่ยังมีข้อสังเกตว่าการที่รัชกาลที่ 4 ทรงกล่าวว่าสยามถูกฟ้องค้าจีนหลอกหลวงด้วยเหตุว่า สยามไม่รู้จักตัวอักษรจีนนั้นมีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน นิธิเอียวริวงศ์ได้ตั้งข้อสังเกตว่าตั้งแต่สมัยปลายอยุธยาจีนเป็นตลาดสำคัญของสยาม ในสมัยชนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์มีชาวจีนอยู่จำนวนมาก ชาวจีนบางกลุ่มสร้างสายสัมพันธ์กับชนชั้นนำโดยการเต่งงานหรือการแบ่งผลประโยชน์ทางการค้าสำเนา¹⁷ เพราะฉะนั้น才จะไม่เกินความจริงถ้าจะกล่าวว่า ในพระราชสำนักสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีกลุ่มบุคคลที่พูดหรืออ่านเขียนภาษาจีนได้ ตัวอย่างเช่นใน ‘Hai-i-Be’ ซึ่งเป็นบันทึกของชาวจีนคนหนึ่งที่เดินทางไปต่างประเทศและได้ศึกษาภาษาและชีวบุรุษเนียมต่างๆ ของประเทศในแถบทะเลใต้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1781 จนถึง 1795 มีการบันทึกไว้ว่า

¹³ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2504) ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2408-2411. องค์การค้าของคุรุสภา หน้า 155-184.

¹⁴ Thongchai (1994), p. 189

¹⁵ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2504). หน้า 162.

¹⁶ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2504). หน้า 161.

¹⁷ นิติ (1972), บทที่ 3

‘(ชาวสยาม) นับถืออักษรจีโนย่างสูง ถ้ามีผู้มาเยี่ยมที่เป็นผู้ชำนาญการแต่งโคลงจีน กษัตริย์มักจะเชิญคนนั้นมาให้พากเข้า’¹⁸

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าในพระราชสำนักสมัยรัชกาลที่ 1 วรรณกรรมประวัติศาสตร์จีน Sanguo Zhi Yanji ถูกแปลเป็นภาษาไทยในนามว่า ‘สามก๊ก’ มาลินีดิลกวนิช กล่าวถึงคดีที่แปลสามก๊กในพระราชสำนัก¹⁹ ยิ่งไปกว่านั้นพระราชสำนักในสมัยกรุงธนบุรีกับต้นรัตนโกสินทร์นั้นถูกเขียนในราชสำนักสยามทั้งในภาษาไทยและจีน²⁰ และอาจจะกล่าวได้ว่ากษัตริย์เองก็ทรงเข้าใจภาษาจีน ด้วยเหตุนี้ จึงยกที่จะสรุปว่าชนชั้นปักษ์ของสยามถูกพ่อค้าจีนที่เป็นตัวกลางหลอกลวงอย่างเต็มที่ตามทัศนะของผู้เขียนผู้ที่ร่วมคณะทูตที่ไปจีนได้ถือโอกาสในการรับเอวัฒนธรรมจีนที่สยามในยุคนั้นให้ความสำคัญตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ขึ้นครองราชย์ในปี ค.ศ. 1782 จนถึงรัชกาลที่ 3 ลังຄะทูตในปี ค.ศ. 1843 สยามสั่งหูตไปถึงจีนเก็บหูกปี มีตัวอย่างว่าที่ Guang Zhou เดย์มีพ่อค้าสยามที่ไปเยี่ยมกรุงจีนเพื่อขอหนังสือจีน กวีคนนั้นแต่งโคลงให้กับพ่อค้าคนนั้นด้วย²¹ นอกจากเข้าร่วมพิธีในพระราชวังคณะทูตในปี ค.ศ. 1843 กับ ค.ศ. 1852 ยังมีโอกาสได้พบเห็นวัฒนธรรมจีนอย่างเช่นริ้ว สวน วัดและสถาปัตยกรรมอื่นๆ แม้เมื่อการค้าสำราญเริ่มแล้วก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าความนิยมในวัฒนธรรมจีนยังคงมีอยู่ พระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 ในเครื่องทรงแบบจีนเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจในการพิจารณาความนิยมนี้สืบสุดลงมือไร้และอย่างไร

นอกจากนัยด้านวัฒนธรรมแล้วยังมีนัยด้านการเมืองในประเทศไทยการส่งทูตบรรณาการ ทูตบรรณาการ เป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นการเปิดโอกาสในการแสวงหาข้อมูลทางการเมือง ราชหูตในคณะทูต ปี ค.ศ. 1843 เป็นขุนนางสยามที่พูดภาษาจีนไม่ได้และให้ถามขุนนางจีนที่ปักกิ่งโดยผ่านล่ามว่าจีนกับอังกฤษจะรับกันอึกหรือ

ว่ากล่าวกันเรียบร้อยแล้ว ขุนนางจีนได้ให้คำอธิบายว่า

‘มีขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งคือกังกรานทูลพระเจ้ากรุงปักกิ่งว่า จงตักเมืองกว้างตั้งเอ่อฝินของอังกฤษฯ เพาเตี้ยแล้วว่าจะให้เงินก็หาให้ไม่ อังกฤษจึงยกมาตีเมืองกว้างตั้ง พะเจ้ากรุงปักกิ่งมีรับสั่งว่าจงตักเป็นขุนนางผู้ใหญ่พูดจาเป็นอุบາຍล้อลงดังนี้ หากฎูตต้องประเพณีไม่ ให้คีกังเป็นข้าหลวงลงไปเมืองกว้างตั้งจัดแจงว่าจะชำระเงินค่าฝินของอังกฤษหากร้อยหมื่นเหรียญให้กับอังกฤษแล้ว คีกังมีหนังสือบอกความขึ้นไปกรุงปักกิ่งเมืองกว้างตั้งให้ทางตักเมืองกว้างตั้งขึ้นไปลดดเลี้ยจากขุนนางเนรเทศเลี้ยจากบ้านเมือง ตั้งขึ้นเยี่ยงเป็นจังตักหมู่อีลั่งมาอยู่เมืองกว้างตั้ง’²²

ทูตในปี ค.ศ. 1843 อย่างน้อยได้ข้อมูลว่าระหว่างจีนกับอังกฤษนั้นเคยมีสังคมและอาจจะมีการรบกันอีกจึงอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่ารัชกาลที่ 3 จะทรงตระหนักถึงภัยคุกคามนี้มากแค่ไหน

ยิ่งไปกว่านั้นมีประเด็นที่น่าลังเกตก็คือการให้ทูตไปเชิญ ‘หอง’ จากรัฐประดิจีนเมื่อ กษัตริย์สยามต้นรัตนโกสินทร์ขึ้นครองราชย์ถูกบันทึกในพระราชพิธีการและพระราชสำนักว่าเป็นราชประเพณีที่สำคัญ มีหลักฐานจีนจำนวนหนึ่งที่ให้ข้อมูลได้ว่าราชประเพณี

¹⁸ Hsien Ch'ing-kao (1968) **Hai-lu** (A story of the sea) Guangwen Shuju.

¹⁹ Malinee Dilokwanich (1983) **Samkok: A Study of a Thai Adaptation of a Chinese Novel.** Ph.D.thesis, University of Washington, pp. 44-47

²⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ สัมพันธภาพระหว่างไทย-จีน (2521) หน้า 20,46, 82, 119

²¹ Zhang Nan-shan Shi Ji (The collected works of Zhang Nan-shan) vol.1 Zhang Wei-ping ed. Guangdong Gadejiaoyuchubanshe, p.60.

²² “คำให้การ...” หน้า 105.

นี้มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งในสมัยนั้นพระนามของ กษัตริย์สยามถูกเลียนเสียงอ่านโดยใช้อักษรจีนในหลัก ฐานจีน²³ แต่ในสมัยชนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์กษัตริย์ สยามใช้เช่น ‘เจึง’ ในหลักฐานจีน แม้ในพระราชสำนัก ของจักรพรรดิจีนซึ่งเปลี่ยนภาษาไทยต่างแห่งของ รัชกาลที่ 3 ก็ถูกเขียนว่า ‘เชียมโลกกอون’ ซึ่งหมายความ ว่า ‘กษัตริย์สยาม’²⁴

อย่างไรก็ตามไม่อาจกล่าวได้ว่ากษัตริย์สยามยอม รับว่าตนเองอยู่ในฐานะเมืองขึ้นของจีน โดยปกติฤดู สยามจะเชิญพระราชสำนักทั้งฉบับไทยกับจีนไปถึง จักรพรรดิจีน ในพระราชสำนักนั้นบันปากษาจีน ทางสยาม ใช้คำว่า ‘จิมก้อง’ ซึ่งเลียนเสียงมาจากภาษาจีน ‘ching kong’ ที่หมายความว่าส่งทูตบรรณาการในฐานะของคน ในบังคับ แต่เนื่องจากคำว่า ‘จิมก้อง’ นั้นอาจตีความ ได้สองนัย ทางจีนจึงถือว่าการริมก้องนี้เป็นความ อ่อนน้อมของสยามในขณะที่ทางกษัตริย์สยามไม่ต้อง เสียพระเกียรติของความเป็นเอกราชน เนื่องจากอ้าง ได้ว่าคำว่า ‘จิมก้อง’ นั้นหมายความว่า ‘ไปจีนเพื่อเชิญ พระราชสำนักและเครื่องราชบรรณาการ’ ด้วยวิธีนี้ สยามสามารถเลี้ยงการประทับกับจีน

การถ่ายตัวอักษรสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือคำว่า ‘หอง’ ซึ่งมาจากคำพาร์ฟเจ็น ‘feng=investiture’ Constance Wilson กล่าวไว้ว่ากษัตริย์สยามในช่วงก่อน ที่จะยุติส่งทูตบรรณาการพยายามแสวงหาความสัมพันธ์ กับจีน เพราะอยากรู้ว่าจะ

‘ความยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรที่ใหญ่กว่าจะ สะท้อนมายังราชอาณาจักรของตน’²⁵

เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงเรียกประชุมสภาที่ปรึกษา ราชการแผ่นดิน ซึ่งประกอบด้วยขุนนางระดับสูงและ พระบรมวงศานุวงศ์จำนวน 15 ท่าน ในปี ค.ศ. 1875 ยัง คงมีผู้ที่ให้การสนับสนุนให้มีความสัมพันธ์แบบบรรณา-

การต่อไป เพราะเป็นราชประเพณีที่มีมาแต่โบราณ²⁶ ปรากฏการณ์สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญที่สยามให้ กับการส่งทูตบรรณาการไปยังจีนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

บทสรุป

ในการสำรวจการส่งทูตบรรณาการของสยาม ไปยังจีนในสังคมสยามสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้น อาจ กล่าวได้ว่ามี 2 นัยด้วยกัน นัยที่หนึ่ง ก็คือเพื่อผล ประโยชน์ทางการค้าที่มีกับชาวต่าง แลนด์ด้านการ เมืองและวัฒนธรรมกับทางปักกิ่งในฐานซึ่งเป็นสถานที่ มีเกียรติยศและแหล่งข้อมูลทางการเมือง แน่นอนว่า อิทธิพลของจีนด้านเศรษฐกิจในสังคมสยามเป็นสิ่งที่มี ความสำคัญมากตั้งแต่สมัยอยุธยา เพราะฉะนั้นงานศึกษา ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีนในช่วงก่อน สมัยใหม่มักจะเน้นความหมายในนัยที่ 1 ดังกล่าวข้าง ต้น Craig Reynolds อธิบายว่าความเชื่อที่ลึกลึกลึกลับ ให้นักวิชาการส่วนใหญ่ละเลยความหมายของจีนในนัย ที่ 2 แต่จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับ จีนในเรื่องการส่งทูตบรรณาการได้เชื่อให้เห็นถึงอิทธิพล ของจีนด้านวัฒนธรรมและการเมืองที่น่าสนใจ ซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญในการพิจารณาโครงสร้างของสังคมสยาม ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

²³ Riichiro Fujiwara **Tonan Asia shi no kenkyu** (Studies on the History of South-East Asia) Hozukan; Kyoto pp. 27-30, 57-59.

²⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (2521) หน้า 118, 186 แต่ต่างแห่งนี้ ในกรณีที่พูดถึงเรื่องของเท่านั้น

²⁵ Wilson, Constance M. (1970) **State and Society in the Reign of Mongkut, 1851-1868: Thailand on the Eve of Modernization**. Ph.D.thesis, Cornell University, p. 145

²⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (2521) หน้า 210-236.